

ALEKSANDER LASIK: *Sztafety ochronne w systemie niemieckich obozów koncentracyjnych. Rozwój organizacyjny, ewolucja zadań i struktur oraz socjologiczny obraz obozowych załóg SS*, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Oświęcim 2007, 543 ss.

Minęło ponad sześćdziesiąt lat od zakończenia II wojny światowej, a jej problematyka wciąż budzi żywe zainteresowanie zarówno wśród historyków, jak i szerszego grona odbiorców. Odzwierciedleniem tego jest liczba publikacji naukowych i popularnonaukowych poruszających tę materię. Jednakże pomimo wielości opracowań oraz intensywności i dogłębności pracy historyków, niejedna kwestia nadal pozostaje niewyjaśniona bądź budzi kontrowersje. Funkcjonuje również wiele fałszywych przekonań dotyczących badanego okresu. Reinterpretacja ustaleń, nad którymi ciąży nieraz uprzedzenia oraz uzupełnianie często niekompletnego obrazu owych wydarzeń, jest tym ważniejsze, iż poziom wiedzy oraz jej obiektywizm rzutuje niejednokrotnie nie tylko na współczesny dyskurs polityczny, ale i na kształtowanie relacji między całymi narodami.

Aleksander Lasik w swej pracy badawczej od lat koncentruje się na jednym z najbardziej kontrowersyjnych zagadnień związanych z dziejami II wojny światowej, a mianowicie problematyce zasad funkcjonowania niemieckich obozów koncentracyjnych. W pracy pod tytułem *Sztafety ochronne w systemie niemieckich obozów koncentracyjnych. Rozwój organizacyjny, ewolucja zadań i struktur oraz socjologiczny obraz obozowych załóg SS* podejmuje temat, który doczekał się na przestrzeni lat wielu opracowań (ich szeroki wybór przedstawia zresztą sam A. Lasik – s. 12-25). Należy jednak zauważyć, że w dostępnych na polskim rynku wydawniczym monografiach dotyczących Sztafet Ochronnych, takich jak *SS – czarna gwardia Hitlera* Karola Grünberga czy *SS w ruchu narodowosocjalistycznym i w III Rzeszy 1925-1945* Mirosława Cygańskiego, wątek roli pełnionej przez formacje SS w obozach koncentracyjnych nie odgrywa roli pierwszoplanowej i siłą rzeczy pozycje te nie dostarczają informacji szczegółowych na ten temat. Jest to jednak temat nadal niezwykle ważny i budzący, nie tylko wśród historyków, wiele – często negatywnych – emocji.

W omawianej publikacji autor zdecydował się na wielopłaszczyznowe przedstawienie powiązań pomiędzy strukturami Sztafet Ochronnych oraz systemem niemieckich obozów koncentracyjnych. Nie ograniczył się przy tym do ukazania organizacji SS przez pryzmat funkcji administracyjnych i nadzorczych sprawowanych przez jej członków w obozach koncentracyjnych, lecz również zarysował zależności zachodzące pomiędzy poszczególnymi strukturami Sztafet Ochronnych a funkcjami obozów oraz znaczeniem tych ostatnich dla wzrostu pozycji SS w strukturach władzy III Rzeszy. Jest to niewątpliwie ujęcie nowatorskie, pozwalające spojrzeć na badaną problematykę z innej perspektywy, szczególnie za sprawą podjęcia w pracy próby przeprowadzenia analizy historyczno-socjologicznej obozowych załóg SS.

Obszerna baza źródłowa obejmująca akta osobowe esesmanów, poobozową dokumentację, akta procesowe, jak również inne dokumenty powstałe po zakończeniu wojny oraz literaturę wspomnieniową, stała się podstawą studium składającego się z czterech rozdziałów.

W rozdziale pierwszym przedstawiona została ewolucja struktur organizacyjnych Sztafet Ochronnych, poczynając od momentu ich powstania w sierpniu 1926 r. W szczegółowym opisie reform oraz przemian strukturalnych w łonie SS uwzględniono również zmieniającą się sytuację wewnętrzną w III Rzeszy, która wywarła decydujący wpływ na ewolucję zadań stawianych przed Sztafetami Ochronnymi. Interesującym zabiegiem jest wzbogacenie fragmentów wywodu doty-

czących poszczególnych etapów rozwoju instytucjonalnego SS o dane określające liczebność oraz strukturę wiekową i zawodową esesmanów, rozpoczynających w danym okresie karierę zawodową, tych którzy mieli w późniejszym czasie znaleźć się wśród członków załóg obozowych. Analiza powyższych danych pozwala między innymi na zaprezentowanie przebiegu początku kariery zawodowej esesmanów, którym w udziale przypadły następnie prominentne funkcje w obozach koncentracyjnych. W tej części pracy zawarta została również charakterystyka centralnych organów dowodzenia SS ze szczególnym uwzględnieniem ich zadań oraz ewentualnych zależności pomiędzy nimi a systemem obozów koncentracyjnych.

Tematem kolejnego rozdziału jest tworzenie oraz ewolucja formacji paramilitarnych oraz bojowych SS, w tym Powszechnej SS (*Allgemeine SS*), urzędów Wyższych Dowódców SS i Policji (*Höhere SS- und Polizeiführer*), formacji wojskowych SS (*Leibstandarte-SS „Adolf Hitler”*, *SS-Verfügungstruppen*) oraz wielopłaszczyznowe związki poszczególnych organizacji z funkcjonowaniem obozów koncentracyjnych. Szczególny nacisk położony został w nim na wpływ ewolucji kadrowej wyżej wymienionych formacji na kształtowanie się kadr niemieckich obozów koncentracyjnych. Dokładnie przedstawiono również proces tworzenia oraz rozwoju Oddziałów Wartowniczych SS (*SS-Wachverbände*), przemianowanych w 1936 r. na *SS-Totenkopfverbände* – jednostki SS bezpośrednio nadzorującej i administrującej obozami koncentracyjnymi. W podrozdziale poświęconym *Waffen-SS* (jednolitej formacji, w której scalono w 1940 r. wszystkie jednostki wojskowe SS) zaprezentowano jednostki frontowe *Waffen-SS*, precyzując przy tym zakres przepływu kadr pomiędzy formacjami bojowymi a załogami obozów koncentracyjnych.

W rozdziale trzecim przedstawiony został proces zakładania obozów koncentracyjnych (począwszy od pierwszego w Dachau) oraz stopniowe ewoluowanie ich policyjno-represyjnych i ekonomicznych funkcji. Klarowna prezentacja struktur administracyjnych działających w obozach, jak również jednostek sprawujących kontrolę nad nimi samymi, pozwala na precyzyjne odtworzenie systemu sprawowania nadzoru i wyzysku potencjału siły roboczej więźniów wypracowanego w Trzeciej Rzeszy. Szczegółowo nakreślono również zakres obowiązków służbowych spoczywających na esesmanach pracujących w poszczególnych wydziałach administracji obozowej oraz służących w obozowych formacjach wartowniczych. Autor nie omieszczał również rozszerzyć omawianej części pracy o przedstawienie funkcjonujących przy poszczególnych obozach struktur organizacyjnych SS (niezależnych od wyżej wymienionych jednostek o zadaniach wartowniczych i administracyjno-gospodarczych) – zamiejscowych i terenowych placówek centralnych urzędów i instytucji SS (między innymi szerokie omówienie instytucjonalnych form wykorzystywania potencjału roboczego więźniów w produkcji zbrojeniowej oraz wielkich inwestycjach budowlanych III Rzeszy) oraz filii firm i przedsiębiorstw będących własnością tej organizacji.

Ostatni rozdział prezentuje wyniki analizy profilów społecznych esesmanów należących do załóg obozów koncentracyjnych. Elektroniczna baza danych, stworzona na potrzeby omawianej pracy, objęła informacje o około 30% wszystkich członków SS służących w obozach koncentracyjnych (dane dotyczące 22 376 esesmanów zebrane zostały przez autora w 14 archiwach). Przebadana dokumentacja pozwoliła na zanalizowanie: struktury wieku, struktury zawodowej i statusu wykształcenia, wyznania religijnego, przynależności państwowej do 1938 r., przynależności partyjnej, daty akcesji do SS, a także stopni służbowych i rodzaju służby pełnionej w strukturach organizacyjnych obozów bądź w innych formacjach SS powiązanych z funkcjonowaniem obozów. Niezwykle interesujące są ustalenia dotyczące wpływu wymienionych wyżej czynników na przebieg karier esesmanów pełniących funkcje kierownicze i administracyjne w obozach. W omawianej

części pracy zamieszczone zostały również zestawienia danych pozyskanych z akt personalnych esesmanów, które dotyczyły przebiegu ich służby i pozwoliły na ocenę stopnia fluktuacji członków SS w ramach całej organizacji. Ukazały także kształt polityki kadrowej w kontekście naboru esesmanów do obozowych załóg SS.

Omawianą pracę niewątpliwie wzbogacają załączone przez autora aneksy prezentujące strukturę tworzoną przez Nadokręgi SS, Okręgi SS i chorągwie Powszechnej SS w latach 1933-1945 (z uwzględnieniem list dowódców Nadokręgów SS i Okręgów SS), listę Wyższych Dowódców SS i Policji (uwzględniającą nadzorowane przez nich obozy koncentracyjne) oraz zestawienie stopni funkcjonujących w Sztafetach Ochronnych i ich odpowiedniki w armii regularnej. Niezwykle interesującą jest również lektura aneksu III, w którym Aleksander Lasik zamieścił opracowane przez siebie, częstokroć na podstawie oryginalnych akt osobowych, biogramy szefów wyższych Urzędów SS oraz bardziej prominentnych oficerów SS, na których ciąży odpowiedzialność za eksterminację więźniów prowadzoną w obozach koncentracyjnych.

Drobne zastrzeżenie, jakie można uczynić względem omawianej publikacji dotyczy formy prezentacji danych liczbowych przytaczanych przez autora. Włączenie niezwykle interesujących i cennych wyników badań statystycznych autora w tok opisu utrudnia nieco percepcję owych danych. Być może trafniejszym zabiegiem byłoby zestawienie danych liczbowych w tabelach, co na pewno ułatwiłoby ogarnięcie ogromu przygotowanych wyliczeń i podkreśliłoby wagę opracowanych przez A. Lasika zestawień.

Pewien zamęt terminologiczny wobec konsekwentnego używania przez autora pojęcia „system obozów koncentracyjnych” w toku całego wywodu, wprowadza refleksja dotycząca braku zasadności traktowania zbioru niemieckich obozów koncentracyjnych jako „systemu” (przy uznaniu za definicyjną cechę „systemu” wewnętrznego uporządkowania jego elementów składowych) z uwagi na zróżnicowanie poszczególnych obozów oraz brak ich wzajemnego oddziaływania (s. 220-221). Z punktu widzenia logiki wywodu właściwym byłoby być może zamieszczenie tych uwag we wstępie bądź zdefiniowanie na potrzeby pracy pojęcia „system obozów koncentracyjnych”.

Poczynione powyżej uwagi nie mają oczywiście wpływu na ogólną, bardzo pozytywną ocenę omawianej pozycji. Praca Aleksandra Lasika, to niezwykle solidne, oparte na ogromnej bazie źródłowej kompendium wiedzy dotyczącej Sztafet Ochronnych, ich genezy i ewolucji, ze szczególnym uwzględnieniem działalności SS związanej ze strukturami niemieckich obozów koncentracyjnych. Duży walor poznawczy prezentuje zwłaszcza analiza historyczno-socjologiczna członków obozowych załóg SS, opracowana na podstawie elektronicznej bazy danych osobowych esesmanów zebranych przez autora w toku wieloletnich badań źródeł archiwalnych (takich jak oryginalna dokumentacja osobowa esesmanów czy dokumentacja dotycząca obozów wytworzona po wojnie) rozproszonych w wielu zbiorach archiwalnych. Ubolewać można co najwyżej nad faktem, iż autor z przyczyn niezależnych od siebie nie dotarł do dokumentacji zgromadzonej między innymi w zbiorach muzeów w KL Dachau, KL Buchenwald czy KL Sachsenhausen, jednakże nie umniejsza to ogromu pracy włożonej w kwerendę oraz – jak się wydaje – w istotnym stopniu nie zaważyło na wartości interpretacji poczynionych przez A. Lasika. Wyniki badań statystycznych autora zamieszczone w omawianej pracy przekonująco dowodzą, iż wbrew obiegowym opiniom członkowie załóg obozów koncentracyjnych nie stanowili izolowanej grupy w łonie Sztafet Ochronnych i byli bardzo często przenoszeni w ramach jej struktur organizacyjnych. Co więcej dane dotyczące populacji członków obozowych załóg SS przeczą tezie o funkcjonowaniu systemu selekcji demograficznej esesmanów w celu powołania elitarniej organizacji. W obliczu wykazanej niejednorodności grupy społecznej za jaką uznać należy esesmanów

służących w załogach obozowych pod względem struktury wiekowej, wykształcenia, wykonywanego w życiu cywilnym zawodu, stosunku do religii czy zaangażowania w ruch narodowosocjalistyczny (określonego faktem akcesji do *Allgemeine SS* i *NSDAP*), spotęgowane zostaje wrażenie wywierane przez fakt niezwyklej efektywności struktur *SS* w prowadzonej przez nie zbrodniczej działalności.

Istotną zaletą pracy jest fakt, iż autorowi udało się zaprezentować analizowany problem na tle przemian o wiele szerszych, z uwzględnieniem zarówno polityki wewnętrznej i potrzeb gospodarczych III Rzeszy, jak i sytuacji na froncie kształtującej niejednokrotnie obie te sfery. W obliczu ogromu materiału poddanego analizie oraz mnogości poruszanych wątków imponują umiejętności autora w zakresie prowadzenia klarownej narracji oraz trafna decyzja dotycząca kompozycji poszczególnych rozdziałów, która ułatwia czytelnikowi nie tylko przyswojenie ogromu informacji, ale również dostrzeganie różnorodnych zależności oraz ich interpretację.

W podsumowaniu należy podkreślić raz jeszcze ogromny walor poznawczy omawianej pracy, która niewątpliwie jest cennym źródłem wiedzy oraz ważną pozycją w historiografii dotyczącej rozmaitych aspektów działalności Sztafet Ochronnych. Aleksander Lasik wykonał olbrzymią pracę w zakresie zbierania i analizowania danych źródłowych, której owocem stała się książka poruszająca temat niezwykle istotny i rozprawiająca się z wieloma stereotypami dotyczącymi Sztafet Ochronnych, w sposób tym cenniejszy, że oparty na solidnych podstawach źródłowych.

*Kalina Troć*